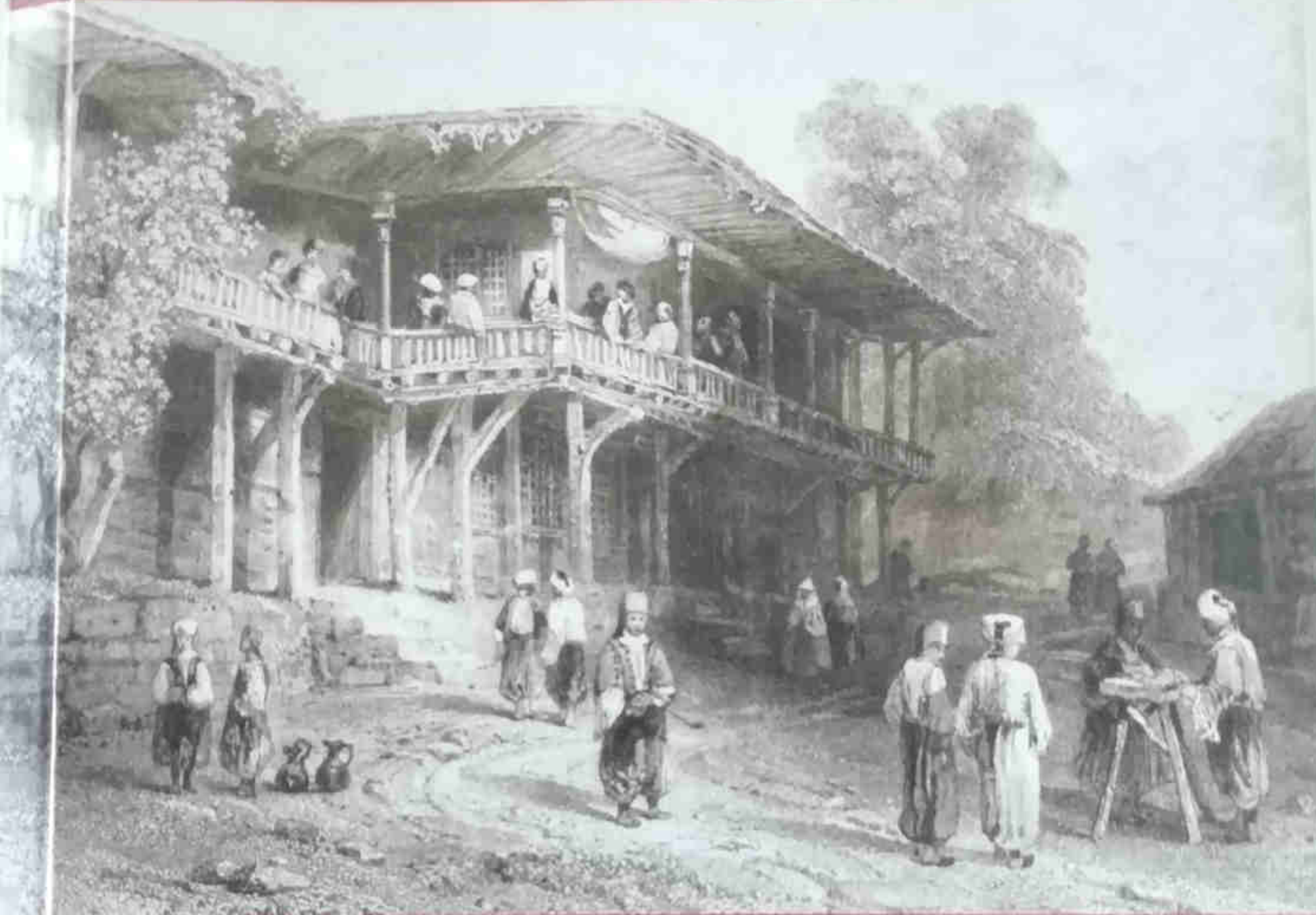
Теодора Бакърджиева

РУСЕ ГРАДЪТ И ХОРАТА

(От края на XIV до 70-те години на XIX век)

Авангард принт

е признал пред следователя. „Съдебните заседатели" разглеждали доказателствата, с които разполагал съдът, и определяли присъдата, която много често била същата като тази, издадена от официалния съд. Затворниците, тези аутсайдери на обществото, имали свой морал, който зачитал правото на силния. Преклонението пред мъжката сила не признавало етническа или религиозна принадлежност – силният, достоен мъж бил уважаван от всички.[145]

Тенденцията за модернизация на правната система засегнала и затворите като места за изтърпяване на наказанията. В Русе през 1866 г. била довършена новата сграда на затвора, която била „твърде добра и съвършена."[146] Към затвора имало болница, баня, кухня и малък ограден двор за разходки. Властите се мъчели да покажат и ново, по-хуманно отношение към лишените от свобода. В своя дневник участникът в червеноводската чета Георги Цончев разказва, че на Байрама в затвора се появила „музикална банда", която свирила повече от час специално за затворниците.[147] Осъдените можели да получават от дома си храна, вестници, писма, но дори и след промените най-сигурно затворническите врати се отваряли чрез щедри бакшиши. Според материал, озаглавен „Светлината на цивилизацията", турските затвори от недалечното минало били по-лоши от гроб, а хората, които излежавали присъдите си, били подлагани на „ужасни и отвратителни мъки", но благодарение на новите закони злините се унищожавали, затворите се променяли и ставали едни по-добри места.[148] На годишното заседание на Общия съвет на Дунавската област през 1871 г. било отчетено, че в Русенската затворница се намират средно по 500-600 затворници. За да не стоят без работа, се взело решение да се учат да правят килими, рогозки, чулове, торби, да плетат въжета. Предвиждало се тези изделия да се продават и с получените средства да се подпомагат семействата на затворниците, които нямали доходи. Разисквал се и въпросът за необходимостта от женска тъмница.[149] В броя си от 28 май 1872 г. в„Дунав" съобщава, че в Лондон се подготвяла конференция, на която ще се „размисли за преобразованието на системата за затворниците по всичките образовани държави". От страна на империята също се предвиждало участие и във връзка с това в главното вилаетско управление се подготвяло изложение за управлението на затворите във вилаета.[150] Вероятно участието в такава международна среща е изиграло положително влияние върху отношението на управляващите към проблемите на хората, които излежавали присъди. Обръщало се внимание не само на условията за живот, но и за задоволяване на духовните потребности на затворниците. С ентусиазъм била

145 Чернев, А. Русчушките тъмници или българската революция по 1867-а година. Букурещ, 1878

146 Дунав, г. II, бр. 95, 31 юли 1866

147 Бакърджиева, Т. "Червеноводското приключение" през погледа на един от участниците. Известия на Историческия музей – Русе, том 6, Русе, 2000, 144-172;

148 Дунав, г. V, бр. 427, 16 ноември 1869

149 Дунав, г. VII, бр. 615, 3 октомври 1871

150 Дунав, г. VIII, бр. 679, 28 май 1872

зрета молбата на затворниците турци във видинския затвор, които искали „да се учат и наставляват по вярата си“.[151] В писмо от видинския мютесарифлик се изтъквало, че както между мюсюлманите имало няколко учени ходжи, тъй и между затворниците християни имало хора, които знаят да четат и пишат. Те можели да обучават неграмотните, но за целта се нуждаели от книги и посо-бия, а също така било редно да се „отреди една сгодна заплата на учителите“. Властите в Русе незабавно откликнали на предложението, отделили книги от местната печатница и отправили искане до министерството на просвещението за допълнителни бройки. Всички били на мнение, че идеята на видинския мю-тесариф Рифат паша е достойна за похвала, защото „от това учение на затвор-ниците ще произлезат твърде много веществени и морални ползи.“ А хората, които можели да се ползват от това решение, били наистина много. Само за една година (1873-1874) през русенския затвор минали 1916 души. От тях 1436 души били освободени, след като излежали присъдата си, платили наложената им глоба или след оправдателна присъда. През същия период 450 души се раз-болели, от които 12 починали – 8 от туберкулоза, двама от „тежка болест“, един от болест на черния дроб и един от холера. Тия 12 души починали в болницата на затвора, а една жена умряла в градската болница. В края на февруари 1874 г. в Русенската затворница излежавали наказание 467 души.[152]

Вестниците често обръщали внимание на недостатъчната възпитателна роля на затворите. След като излезели от затвора, много от престъпниците били дотолкова обхванати от злото, че до вечерта извършвали ново престъ-пление и на другия ден отново се връщали в затворницата, която за тях била като втори дом. В резултат на увеличената престъпност през декември 1874 г. броят на затворниците в Русе, град претендиращ да бъде „център за разпрос-транението на новата цивилизация“, достигнал близо 800 души, като само през последните две седмици били затворени 80 нарушители на закона. Девет от десет души били задържани за разпри, сбивания или убийства, „произлезли от женкарство“. Привърженици на реформите в съдебната система призовали да се използват почините на другите „образовани държави“ и в затворите да се разпространява науката, затворниците да се учат на труд, да се възпитават с положителни примери, за да могат след излизането си от затвора да заживеят почтено.[153]

Въпреки тежките вериги и многобройната охрана някои затворници, осо-бено такива с тежки присъди, рискували и успявали да избягат. Най-често про-копавали тунели или пробивали дупки в стените на килиите. Така избягал про-чутият разбойник Джамбазоглу Махмуд, който след като се озовал на свобода, „подновил пак вехтото си злодейческо занятие“. Властите мобилизирали силите си и успели да заловят първо другарите му, а след това и него. Разбойникът бил

151 Дунав, г. X, бр. 870, 5 май 1874

152 Дунав, г. X, бр. 868, 28 април 1874

153 Дунав, г. X, бр. 933, 18 декември 1874

докаран в Русе и тъй като предстоял съдебен процес, всички пострадали били призовани да дойдат и да предявят исканията си.[154] Хасан от с. Ййла, Шуменско окръжие, който в продължение на години разбойничествал, бил заловен, но заедно с Ферхад и Осман от с. Каракоджалъ успели през нощта да пробият стената на русенската тъмница и да побегнат. По време на преследването Хасан бил убит, а другарите му заловени.[155] Всяко успешно бягство давало повод на затворническите власти да въвеждат по-строги мерки за охрана. Затворниците били лишавани от всекидневните си разходки, ограничавали се свижданията, но жаждата за живот извън стените на затвора се оказвали по-силни от закона и страха от наказание.

Жителите на Русе нерядко ставали свидетели на публични екзекуции, които се извършвали с цел да покажат, че държавата е по-силна от нарушителите на закона. На 3 февруари 1791 г. в своя тефтер Обретен Ганюв е записал: „Да са знай като удрезаха на челеби Ефенди и брат му везира главите им, чи ги сбраха двамата на едно място, чи им зеха главите.“ Точно два месеца по-късно на Икикапулу хан бил убит и техният привърженик Баша Тодор.[156] Това без съмнение били политически убийства, дирижирани от централната власт. Едва Гюлханският хатишериф, приет през 1839 г., станал гарант за законността при изпълнението на смъртните присъди, които трябвало да влизат в сила само след надлежно доказана вина и издадено съдебно решение. Новите правила изисквали потвърждение на всяка смъртна присъда със султанско ираде, а за нарушителите на процедурата се предвиждали строги наказания. Вероятно тези мерки били провокирани от борбата срещу смъртното наказание, която се водела в Европа. Това дълбоко хуманно движение, чието начало се свързва с името на Бекария Зюненфелс (1764 г.), добило широки размери през първите десетилетия на XIX век и намерило своите последователи и в Османската империя, найвече сред реформаторите с проевропейска ориентация.[157] Според Наказателния закон от 1858 г. смъртно наказание се предвиждало за тежки престъпления, застрашаващи устоите на държавата. Към тях на първо място се нареждало разбойничеството, тъй като то нанасяло сериозни вреди на обществото. През май 1865 г. в Русе бил обесен прочутият разбойник Кел Ахмед от с.Ашиклер, Варненска каза, който два пъти бягал от затвора. През септември същата година наказателният съд издал смъртна присъда на опасния разбойник Копаданлъ Мехмет. Заедно с голяма група затворници той успял да избяга, но след повторното му залавяне незабавно бил отведен на бесилото.[158] Разбойниците арнаути Ариф и Дурмуш ограбили и убили двама евреи, а търновлията Сава ранили. След дръзкото им нападение били вдигнати на крак военните заптиета, които

154 Дунав, г. V, бр. 390, 2 юли 1869
155 Дунав, г. VI, бр. 503, 23 август 1870
156 НБКМ, БИА, 1070, л. 796
157 Пети, Жак-Ги. Затворът. В: Места на всекидневието. С., 2002, с. 279
158 Дунав, г. I, бр. 11, 12 май 1865; бр. 30, 22 септември 1865

успели да ги заловят и през Търново ги изпратили в средоточието на вилаета. Съдът преценил, че за своите деяния и двамата трябва да получат смъртна присъда.[159] Стефан Илиев от с. Чипуровци, Берковска каза заедно с четирима свои другари „дръзнал да злодейства, да убива хора и да им обира стоките". Пред вилаетския криминален съд той си признал, че е нападал пътници и къщи, че е задържал хора и вземал откупи. След приключването на процедурата Стефан бил осъден на смърт и обесен в Русе.[160] Молла Мехмед Али бил обвинен за извършването на многобройни грабежи и убийства и осъден по член 174 от Наказателния закон. На 4 януари 1871 г., веднага след пристигането на височайшия ферман, който потвърждавал присъдата, той бил публично обесен.[161] Споменатият вече разбойник и военен бежанец Джамбазоглу Махмуд бил признат за виновен по добавката към член 62 и получил смъртна присъда, изпълнена в Русе.[162] Прочутият разбойник Ягмуроглу Мехмед излежавал доживотна присъда във Варненската затворница, но успял да избяга и отново се сдружил с други подобни на себе си „развратници и злодейци". Те нападали къщи, мъчили и убивали хора, вършели дръзки грабежи. След много усилия Мехмед бил заловен и съден за втори път във вилаетския криминален съд, който го признал за виновен по допълнението към член 62. Докато съдът очаквал потвърждение на смъртната присъда, затворническите власти разкрили, че разбойникът отново подготвял бягство. Това ги принудило да побързат и на 11 март 1871 г. Мехмед бил обесен.[163] Публичните изпълнения на смъртните присъди били посрещани със смесени чувства. Пострадалите от разбойниците ги одобрявали, други се възмущавали, трети изпитвали съжаление към осъдените, защото нерядко зад злощастните им съдби се криели затрогващи човешки драми.

159 Дунав, г. II, бр. 96, 3 август 1866
160 Дунав, г. II, бр. 130, 30 ноември 1866
161 Дунав, г. VI, бр. 540, 6 януари 1871
162 Дунав, г. VI, бр. 549, 7 февруари 1871
163 Дунав, г. VII, бр. [illegible]